

ною їх фрагментарним регулюванням та законодавчим закріпленням.

Стан дослідження теми. Теоретичне підґрунтя даної наукової роботи склали праці таких провідних науковців, як Л.В. Крупа, О.Р. Зельдіна, О.П. Подцерковний, Д.В. Задихайло, В.Е. Вакім, А.О. Мазалова, А.В. Матвєєва, Н.С. Сергєєва та інші.

Метою даної наукової роботи є дослідження поняття та характерних ознак спеціального правового режиму, а також виокремлення проблем законодавчого закріплення та практичної реалізації спеціального режиму господарювання в умовах дії воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети, в роботі мають бути вирішені наступні **завдання**:

- проаналізувати поняття «спеціальний правовий режим» в сфері господарювання та визначити цілі, особливості та порядок його впровадження;
- розглянути види спеціальних правових режимів, законодавчі підстави та умови їх запровадження;
- дослідити актуальні проблеми законодавчого регулювання спеціального правового режиму;
- запропонувати шляхи подолання визначених в науковій роботі проблем.

Виклад основного матеріалу. Поняття спеціального правового режиму надала в своїй науковій роботі Л.В. Крупа, під яким слід розуміти «особливий порядок регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється щодо кола суб'єктів або сфери їх діяльності, і який відрізняється від загального режиму або пільговою або обмежувальною спрямованістю регулювання, зумовленою особливим публічним інтересом, який виявляється у всіх елементах його механізму, головним чином, через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони і додаткові підстави юридичної відповідальності» [2, с. 20].

Проте, вищевказане визначення має недолік, який полягає в звуженні мети впровадження спеціального режиму – «або пільгова, або обмежувальна». Таке формулювання виключає можливість впровадження спеціального режиму, де пільги в певних аспектах (наприклад, в сфері оподаткування) застосовуються лише при дотриманні ряду обмежень.

О.Р. Зельдіна надає власне визначення спеціального режиму, в якому характеризує його як правовий режим, який встановлює особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, та вводиться державою з певною

метою для забезпечення свідомого поєднання публічних та приватних інтересів через встановлення обмежень та /або заохочень для суб'єктів господарювання [3, с. 9].

В сформульованій дефініції автор звертає увагу на обов'язковість наявності та в подальшому досягнення мети при введенні спеціального режиму. Таким чином, спеціальний правовий режим може бути впроваджений лише при певних умовах – існуванні потреби задовольнити мету, яку поставила держава. Такою метою може бути стимулювання розвитку територій, які з тих чи інших причин не можуть функціонувати в режимі саморозвитку, створення умов для впровадження регіональної політики на державно-значущих територіях (спеціальні (вільні) економічні зони), формування сприятливого економічного середовища для залучення інвестицій в важливо значущі сектори економіки, реагування на стихійні, техногенні лиха або на загрози національній безпеці України, тощо.

Впровадження спеціального правового режиму господарювання полягає в створенні зі сторони держави особливих умов для провадження суб'єктами господарювання своєї діяльності з встановленням для них преференцій та/або обмежень. Як справедливо зазначає Д. В. Задихайло, у правовому господарському порядку ринкове саморегулювання (приватні інтереси суб'єктів господарювання) поєднується з державним регулюванням, що має віддзеркалювати публічні інтереси (в основному економіки як важливого компоненту суспільного життя), гарантувати стабільність і динамічний розвиток сфери господарювання і враховувати найбільш типові законні інтереси її учасників [4, с. 136]. Однією з таких форм взаємодії може слугувати спеціальний режим господарювання, що надає можливість дотримувати баланс інтересів держави та суб'єкта господарювання, що в кінцевому результаті призводить до реалізації поставленої державою мети.

Спеціальний режим господарювання є інститутом господарського права, юридична конструкція якого характеризується множинністю ланок, різноманітністю горизонтальних та вертикальних зв'язків, специфікою взаємодії та взаємопов'язаності норм, які регулюють господарські відносини [5, с. 589]. Не даремно, Крупа Л.В., говорячи про спеціальний правовий режим, виділяє таку ознаку як комплексність. Дана ознака полягає в тому, що суб'єктам господарювання, які підпадають під дію спеціального режиму надається комплекс пільг пов'язаних з митними, податковими, дозвільними, трудовими та іншими преференціями [2, с. 20].

Тобто, спеціальний правовий режим має на меті встановлення широкого кола умов в сфері господарювання з наданням в подальшому пільг в тих сферах, які тісно пов'язані з веденням господарської діяльності.

Говорячи іншими словами, за допомогою впровадження спеціального режиму створюється особливе правове поле для провадження господарської діяльності, особливістю яких є встановлення для суб'єктів господарювання умов та пільг, відмінних від національного правового режиму.

В наукових кругах наявні розбіжності в поглядах вчених на сферу поширення дії спеціальних режимів господарювання. Відтак, розкриваючи термін «спеціальний правовий режим» Зельдіна О.Р. вказує, що особливий порядок ведення господарської діяльності встановлюється на певній території, в певній галузі економіки. Інакше кажучи, спеціальний правовий режим, на думку науковця, може поширюватися як на певну територію, так і на певний вид господарської діяльності [3, с. 9].

В свою чергу, Мазалова А.О. розширяє сферу поширення дії спеціальних режимів, вказуючи на те, що може мати місце навіть такий підхід, де об'єктом спеціального режиму виступає не галузь економіки, не певна територія, а саме суб'єкт господарювання [6, с. 131]. В підтвердження даного висновку, авторка приводить постанови Кабінету міністрів України, однією з якою є «Про спеціальний режим реструктуризації відкритого акціонерного товариства “Микитівський ртутний комбінат”».

До інших міркувань приходить О.П. Подцерковний, вказуючи, що спеціальний режим господарювання повинен розповсюджуватись виключно під територіальну ознаку, що регулюється положеннями про вільні економічні зони, зони пріоритетного розвитку, виключні морські економічні зони, охоронні зони, зони стихійного лиха та прикордонної території, надзвичайної екологічної ситуації тощо [5, с. 590]. Дану позицію автор аргументує тим, що встановлення спеціального режиму для окремих видів господарської діяльності призведе до невизначеності в законодавстві, оскільки необхідно буде розробити спеціальні режими для всіх сфер господарської діяльності.

Проте, дана позиція йде в супереч встановленим Господарським кодексом України положенням про спеціальний режим господарювання в окремих галузях економіки, де вказується, що у разі необхідності стабілізації або прискореного розвитку окремих галузей економіки за поданням Кабінету Міністрів України може встановлю-

ватися законом спеціальний режим господарювання у цих галузях [7].

Відтак, відповідний режим господарювання запроваджується на визначений спеціальним законом термін з метою підтримки та стабілізації окремого сектору економіки, сприянню розвитку та залученню інвестицій шляхом надання пільг суб'єктам господарювання. Тобто, шляхом впровадження такого режиму держава стимулює розвиток сектору економіки, який цього потребує, а з досягненням бажаного результату – спеціальний режим припиняється.

Таким чином, необхідність запровадження спеціальних режимів як в окремих секторах економіки, так і на окремих територіях пов'язані однією метою – активізація та підтримка зі сторони держави господарської діяльності (чи на окремій території чи в виду діяльності), залучення інвестицій, впровадження нових технологій, збільшення експорту, підвищення рівня зайнятості населення, тощо.

Необхідно звернути увагу на те, що регулювання господарської діяльності в рамках спеціальних правових режимів здійснюється на підставі загального законодавства, наведеного в розділі 8 Господарського кодексу, з урахуванням положень спеціального законодавства. Норми Господарського кодексу України, які регулюють питання спеціальних режимів є бланкетними та відсилають до спеціальних нормативно-правових актів. Таким чином, при запровадженні спеціального режиму у сфері господарювання пріоритет мають норми спеціального законодавства, які деталізують порядок та умови ведення господарської діяльності.

Виходячи з аналізу доктринальних джерел, можливо виділити особливості спеціального правового режиму, до яких відноситься:

1) особливий правовий порядок регулювання господарських відносин, що забезпечується державою;

2) має пільгову та/або обмежувальну спрямованість регулювання;

3) запроваджується за наявності відповідної мети;

4) комплексний характер;

5) регулюється спеціальним законодавством;

4) може поширюватись на певну територію та/або в певній сфері господарювання.

Таким чином, на основі виділених особливостей наявна можливість надати власне визначення спеціального правового режиму господарювання, під яким слід розуміти правовий режим,

закріпленій в спеціальному законодавстві та забезпечений державою, що встановлює особливий порядок регулювання господарських відносин, зумовлений публічним інтересом, на певній території, в певному секторі економіки, шляхом встановлення широкого кола обмежень та/або з наданням комплексу преференцій за-для досягнення відповідної мети.

В главах 39-41 Господарського кодексу України закріплюється можливість функціонування дев'яти видів спеціальних режимів господарської діяльності, до яких відносяться [7]: спеціальні (вільні) економічні зони; концесії; виключна (морська) економічна зона України; господарська діяльність на державному кордоні України; господарська діяльність в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах, що особливо охороняються; спеціальний режим господарювання в окремих галузях економіки; здійснення господарської діяльності на території пріоритетного розвитку; в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації; здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану.

З аналізу розділу 8 Господарського кодексу України, можливо стверджувати, що даний перелік спеціальних правових режимів є вичерпним, і створення інших видів законодавець не передбачив. Даний висновок підкріплюється положенням частини 1 статті 418 Господарського кодексу України, де встановлюється, що запровадження спеціальних режимів господарювання, не передбачених цим Кодексом, якими встановлюється обмеження прав суб'єктів господарювання, не допускається. Однак не всі спеціальні режими господарювання характеризуються обмежувальною спрямованістю.

Проте, важливо зазначити й те, що створення спеціальних режимів з заохочувальною (пільговою) спрямованістю законодавством не передбачено, таким чином, мова йде також про відсутність можливості створення таких видів.

Законодавець розміщує даний перелік з урахуванням умовного поділу, де виділяє першочергово спеціальні (вільні) економічні зони, концесію, а інші сім видів спеціальних режимів розміщує в главі 41, що має назву «інші види спеціальних режимів господарської діяльності».

На думку Матвєєвої А.В. таким порядком законодавчого закріплення законодавець розрізняє спеціальний правовий режим як загальне поняття та родове. Це надає можливість виділити два типи спеціальних режимів: спеціальний правовий режим господарювання загального типу та галузевий спеціальний правовий режим [8, с. 143].

Під спеціальним правовим режимом загального типу прийнято вважати спеціальний режим, який визначає порядок здійснення всіх видів господарської діяльності, коли галузевий спеціальний правовий режим встановлює порядок провадження господарської діяльності для окремих секторів економіки, визначених спеціальним законодавством як таких, що потребують стимулювання розвитку та/або стабілізації зі сторони держави.

В науковій літературі також прибігають до класифікації спеціальних режимів. Відтак, Зельдіна О.Р. поділила спеціальні режими господарювання залежно від їх спрямованості на три групи: обмежувальні, заохочувально-обмежувальні та заохочувальні [3, с. 12].

Обмежувальний спеціальний режим полягає в встановленні заборон та обмежень в процесі провадження господарської діяльності з метою досягнення цілей, спрямованих на охорону території, об'єктів, тощо. До таких відноситься спеціальні режими господарської діяльності на державному кордоні України, в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, в умовах воєнного стану та виключна (морська) економічна зона.

Заохочувальний спеціальний режим має на меті створення інвестиційно привабливого сектору економіки або певної території шляхом запровадження ряду заохочень для інвесторів. До таких відноситься спеціальні режими господарської діяльності в окремих галузях економіки, на території пріоритетного розвитку та спеціальні (вільні) економічні зони.

Заохочувально-обмежувальний спеціальний режим базується на поєднанні обмежувального та заохочувального спеціальних режимів. До таких режимів слід віднести спеціальні режими господарської діяльності в санітарно-захисних та інших охоронних зонах, що особливо охороняються та концесію.

Здійснення господарської діяльності в умовах надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації, в умовах воєнного стану є на сьогодні актуальними спеціальними режимами. Господарський кодекс України містить норми, які в більшій мірі відсилають до законів України від 16 березня 2000 р. «Про правовий режим надзвичайного стану», від 6 квітня 2000 р. «Про правовий режим воєнного стану», від 13 липня 2000 р. «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», від 21 жовтня 1993 р. «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Дані законодавчі акти передбачають вве-

дення спеціальних заходів, характерних для надзвичайного, воєнного станів, таких як примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб; мобілізація та використання ресурсів підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, для відвернення небезпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій з обов'язковою компенсацією понесених витрат; зміна режиму роботи підприємств, установ, організацій усіх форм власності, переорієнтація їх на виробництво необхідної в умовах надзвичайного стану продукції, інші зміни виробничої діяльності, необхідні для проведення аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт та ще ціла низка заходів [9, с. 242].

Хоча закони і закріплюють ряд цих заходів, однак лише фрагментарно встановлюють порядок їх реалізації, що фактично призводить до неможливості їх виконання, що пов'язано з наявністю великої кількості законодавчих прогалин та колізій. У зв'язку з цим, пропонується, внесення змін до законодавчих та підзаконних актах, які б усунули вище визначений недолік.

На сьогодні, в умовах воєнного стану, Верховна рада та Кабінет Міністрів прийняли низку нормативно-правових актів, які регулюють ведення діяльності підприємців під час дії воєнного стану і мають в більшій мірі дерегуляційну спрямованість. До них можна віднести зміни, пов'язані з видачею дозволів та ліцензій, проведення державного контролю, зміни в порядку проведення реєстраційних дій та в оподаткуванні. Відтак, 17 березня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX, яким було запроваджено нову податкову модель під час дії воєнного стану [10].

Наразі норми, які стосуються господарської діяльності, яка провадиться в умовах воєнного стану, розпорошені в різних законодавчих та підзаконних актах. Це призводить до виникнення великої кількості проблем в практичній реалізації положень, які стосуються ведення господа-

рування в умовах бойових дій. У зв'язку з чим є нагальна потреба проведення систематизації даних норм та законодавчого закріплення в окремому нормативному акті, який поєднав б загальні положення про спеціальний режим господарювання в умовах воєнного стану з усіма цьогорічними розробленими механізмами регулювання господарської діяльності.

Висновки. Таким чином, чинне законодавство встановлює основні ланки юридичної конструкції, яка забезпечує здійснення господарської діяльності в рамках спеціальних режимів, однак прогалини, мертві норми та колізії, що наявні в законодавстві, не дозволяють гарантувати ефективне функціонування цього складного господарсько-правового механізму. Тому питання систематизації законодавства у цій сфері є нині актуальним та необхідним для України. Також 8 розділ Господарського кодексу України потребує детального вивчення та подальшого удосконалення законодавчого закріплення загальних положень про спеціальні режими господарської діяльності.

В кінцевому результаті, шляхами подолання визначених в даній роботі проблем є внесення змін до законодавства, а саме:

Закріплення нових положень, які дефініціюють поняття спеціального правового режиму господарювання, закріплюють мету, цілі, принципи та загальні положення функціонування спеціальних режимів, а також законодавчо регламентований механізм створення нових видів спеціальних режимів господарської діяльності;

Проведення загальної систематизації видів спеціальних режимів;

Розроблення окремого законодавчого акту який поєднав б загальні положення про спеціальний режим господарювання в умовах воєнного стану з усіма цьогорічними розробленими механізмами регулювання господарської діяльності;

Усунення прогалин, колізій та виключення мертвих норм для ефективного застосування державою спеціальних режимів, в тому числі і спеціального режиму в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Яковлев О. А. «Правовий режим»: підходи до визначення понять. *Право та інновації*. 2015. № 2(10). С. 80–85.
2. Крупа Л. В. Спеціальний режим підприємницької діяльності у вільних економічних зонах України (комплексне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2000. 20 с.
3. Зельдіна О. Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк. 2007. 39 с.
4. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків : Юрайт, 2012. 456 с.
5. Подцерковний О. П. та ін. Господарське право : навч. посібник за ред. О. П. Подцерковного. Харків : Одиссей. 2010. С. 640.
6. Мазалова А. О. Публічно-приватне партнерство в сучасних економічних умовах (господарсько-правовий аспект): дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04. Харків. 2021. 185 с.
7. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Голос України*. 2003. № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#n2562>

8. Матвеева А. В. Здійснення господарської діяльності в умовах дії спеціальних режимів господарювання. *Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності* : зб. матеріалів круглого столу. Харків, 2018. С. 142–146.
9. Сергеева Н. С. Питання систематизації законодавства України у сфері застосування надзвичайних режимів господарювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 4(15). С. 238–246.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. *Голос України*. 2022. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 24.05.2022).

Швидка Тетяна Ігорівна, Халецька Катерина Костянтинівна
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СПЕЦІАЛЬНІ РЕЖИМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена аналізу законодавства та доктринальних джерел з питань спеціального режиму господарської діяльності. Метою даної наукової роботи є дослідження поняття та характерних ознак спеціального правового режиму, а також виокремлення проблем законодавчого закріплення та практичної реалізації спеціального режиму господарювання в умовах дії воєнного стану. Робота виконана на підставі загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

Вивчено основні підходи до надання визначення спеціального режиму в науковій літературі, а також досліджено особливості даного господарсько-правового інституту. З аналізу виділено основні ознаки, на які звертають увагу провідні науковці, та надано власну дефініцію спеціального режиму.

Проведено дослідження Господарського кодексу України та основних положень, які регулюють запровадження спеціальних режимів. На основі доктринальних досліджень вчених встановлено необхідність проведення чіткої систематизації видів спеціальних правових режимів господарської діяльності.

Виділено основні проблеми законодавчого закріплення правової конструкції спеціальних режимів господарської діяльності на прикладі спеціального режиму в умовах дії воєнного стану. Досліджено питання господарсько-правового регулювання організації і здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання в умовах введення в дію режиму воєнного стану та перераховано сучасні законодавчі зміни, які діють в цей час.

На основі проведеного дослідження, встановлено основні проблеми та недоліки законодавчого закріплення та регулювання спеціального правового режиму господарської діяльності.

Запропоновано шляхи усунення та подальшого вдосконалення законодавства, що регулює запровадження та функціонування спеціальних режимів господарювання, в тому числі і в умовах введення в дію воєнного стану, до яких віднесено законодавче закріплення загальних положень про спеціальний режим та систематизація його видів, усунення прогалин, мертвих норм та колізій, а також вдосконалення спеціального законодавства та закріплення основних положень про окремі види спеціальних режимів в єдиних нормативно-правових актах.

Ключові слова: спеціальний режим господарювання, воєнний стан, законодавчі зміни, дерегуляція.

Shvydka Tetiana, Khaletska Kateryna
WAYS OF IMPROVING THE LEGISLATION ON SPECIAL MODES DURING THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The article is devoted to the analysis of legislation and doctrinal sources on the special mode of economic activity. The purpose of this scientific work is to study the concept and characteristic features of a special legal mode, as well as to highlight the problems of legislative consolidation and practical implementation of a special mode in the conditions of martial state. The work was performed on the basis of general scientific and special methods of scientific knowledge.

The main approaches to defining the special mode in the scientific literature were studied, as well as the peculiarities of this economic and legal institute. From the analysis, the main features that leading scientists pay attention to are highlighted, and their own definition of a special regime is given.

A study of the Economic Code of Ukraine and the main provisions governing the introduction of special modes was conducted. On the basis of doctrinal studies of scientists, the need for a clear systematization of types of special legal modes of economic activity has been established.

The main problems of legislative consolidation of the legal construction of special modes of economic activity are highlighted on the example of a special mode in the conditions of martial state. The issue of economic and legal regulation of the organization and the implementation of economic activity by economic entities in the conditions of the implementation of the martial state mode was studied, and modern legislative changes that are in effect at this time are listed.

On the basis of the conducted research, the main problems and shortcomings of the legislative consolidation and regulation of the special legal mode of economic activity have been identified.

Ways of eliminating and further improving the legislation regulating the introduction and functioning of special economic modes, including in the conditions of the introduction of martial state, are proposed, which include the legislative consolidation of general provisions on the special mode and the systematization of its types, the elimination of gaps, dead norms and collisions, as well as improvement of special legislation and consolidation of basic provisions on certain types of special modes in unified legal acts.

Key words: special mode of economic activity, martial state, legislative changes, deregulation.